

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В
УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції

16 травня 2025 року

За загальною редакцією доктора політичних наук,

професора М.В. Трофименка

Київ
МДУ
2025

Організаційний комітет:

Голова	Микола ТРОФИМЕНКО, ректор МДУ, доктор політичних— наук, професор;
Заступник голови	Юлія ДЕМИДОВА, проректор з науково-педагогічної роботи та молодіжної політики МДУ, кандидат педагогічних наук, доцент;
Члени оргкомітету:	Вікторія ГРИГОР'ЄВА, завідувач кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Світлана КАЛІНІНА, декан економіко-правового факультету, доктор економічних наук, професор; Марія ПОЖИДАЄВА, професор кафедри права, доктор юридичних наук, доцент; Юлія КАМАРДІНА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Анна ПОЛІТОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Юлія КОВЕЙНО, доцент кафедри права, доктор філософії; Галина ТИХОМИРОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент Žaneta Simanavičienė, prof. Mykolas Romeris University

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою економіко-правового факультету Маріупольського державного університету (протокол № 11 від 27.05.2025).

С 91 Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики : зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 трав. 2025 р. / за заг. ред. М.В. Трофименка. — Київ: МДУ, 2025. — 421 с.

Збірник містить матеріали XIII Міжнародну науково-практичну конференцію «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», яка відбулася 16 травня 2025 року в Маріупольському державному університеті. Посвідчення №285 про реєстрацію проведення заходу від 3 березня 2025 р. в ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ)). У матеріалах висвітлені актуальні проблеми теорії та практики сучасного державотворення та правотворення в Україні за напрямками: міжнародне право: виклики та перспективи; права людини крізь призму сучасних викликів і загроз; Україна на шляху повоєнного відновлення: правовий аспект; кримінальна юстиція під час війни та у повоєнний період; кліматична справедливість: право, політика та безпека. Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться проблемами теорії та практики сучасного розвитку державотворення та правотворення в Україні. Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

Черних Є.М.,

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного
університету*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3381-795X>

ДУАЛЬНІСТЬ СВІТУ ПРАВА В ПОГЛЯДАХ Р. АЛЕКСІ

Ключові слова: *дуальність права, реальний вимір права, ідеальний вимір права, натуралізм, позитивна методологія, моральна правильність права, легітимність права.*

Проблема онтологічної структури права є частиною фундаментального питання про природу права, що завжди цікавить правознавців. Як відомо, це царина нескінчених дискусій, значення яких не обмежується загальною теорією або філософією права, а також знаходить прояв у вирішенні суто практичних питань у зв'язку з обґрунтуванням певних претензій, дій або рішень юридичного характеру. Розв'язання таких питань залежить, передусім, від пізнавальної методології.

Мета: висвітлити зміст тези Роберта Алексі про дуальну природу права; її обумовленість непозитивістською методологією; продемонструвати її зв'язок із поняттям легітимності, а також практичне значення.

В теоретичному правознавстві можна бачити дуже різноманітні методологічні підходи, які сповідують, так званий, ідеал наукової (класичної) раціональності, що склався в XVII ст. на ґрунті приголомшливого розвитку природничих наук (передусім, механіки і фізики). Він полягає в тому, що наукові знання отримуються через почуття, можуть бути перевірені в досвіді і не вимагають морально-етичного обґрунтування. Пізніше він був перенесений в суспільствознавство, де яскраво проявився в концепції соціальної фізики. Завдяки наочній переконливості цей гносеологічний ідеал був взятий на

озброєння методологічними підходами, які отримали назву натуралістичних, а з часом втілювався в загальну методологію позитивізму. Позитивізм представлений багатьма різновидами, але всім їм властивий загальний принцип причинної (або механічної) детермінованості, за яким із встановлених досвідним шляхом фактичних підстав за правилами формальної логіки виводяться наслідки з математичною демонстративністю. Отже, за такої стратегії будь-які явища отримують обґрунтування із сфери фактичної реальності. Всі юридичні теорії позитивістського спрямування виходять з того, що зразок повинного, тобто належної поведінки, можна отримати з тих чи інших фактів соціального життя або фактичних антропологічних чи біологічних властивостей людини.

У правознавстві це можна спостерігати в численних теоріях соціологічного напрямку, які сутність права пояснюють, виходячи із чинників, що знаходяться в соціальній дійсності – інстинктів, інтересів, потреб, або звички чи схильності повторювати прийняту в соціумі поведінку або із усталеного порядку життя тощо. Часто користь або втіха стають кінцевою метою таких теорій та концептуальною ідеєю, що їх виправдовує.

В ХХ сторіччі у зв'язку із нездатністю філософських концепцій, що спираються на класичну раціональність, відтворити цілісну картину світу, набуває популярності, так звана, не класична методологія постмодерну, яка позиціонується як антитеза позитивізму. Проте, перевага фактичного в соціальній та, зокрема, в правовій методології залишається.

В цьому теоретичному контексті відомий германський філософ права Роберт Алексі, продовжуючи традицію природного праворозуміння, відстоює тезу про необхідну дуальність світу права, за яким право з необхідністю має як реальний, чи фактичний, так і ідеальний, чи критичний, вимір [1, с. 35]. Реальний вимір, пояснює Р. Алексі, виявляється в соціальних фактах таких, як авторитетні встановлення та в багатоманітних за проявами тривалих соціальних практиках, які він позначає соціальною дієвістю. Ці соціальні

факти передбачають інституціоналізацію того чи іншого роду і тому реальний вимір також може бути названий «інституційним виміром» [1, с. 35].

Протилежний ідеальний вимір права відсилає нас до правильності, насамперед моральної. Це не наочний світ правового буття, а, як бачимо, царина морально-етичних цінностей. Її визнання принципово залежить від концепції праворозуміння. Якщо стверджується, що лише соціальні факти можуть визначити, що вимагається, а що не вимагається правом, це означає схвалення позитивістського поняття права. Як тільки додається моральна правильність як необхідний елемент, усе змінюється принципово, пише Р. Алексі, виникає неопозитивістське поняття права [1, с. 35].

Для обґрунтування необхідності ідеального виміру права Р. Алексі прямує шляхом «від зворотного». Логічним наслідком заперечення ідеального виміру є припущення, що якась держава може бути проголошена конституцією як суверенна та несправедлива республіка. Тут автор використовує метод перформативного протиріччя, ідея якого полягає в навмисному доведенні до абсурду як наслідку протиріччя між тим, що неявно стверджується при формуванні конституції – а саме справедливість, і тим, що прямо заявляється – а саме несправедливість. При цьому ідея справедливості тут є проявом аргументу моральної правильності розподілу та компенсації. Тож, тут виявляється дихотомія між правильним і неправильним. Р. Алексі підкреслює, що наведене фіктивне конституційне положення створює протиріччя між явною необхідністю (не справедливості) і неявною необхідністю (справедливості), яку можна було уникнути, відмовившись від неявної претензії на справедливість. «Але зробити це означало б перейти від правової системи до системи суто владних відносин, іншими словами, до чогось, що взагалі не є правовою системою» [1, с. 36]. При цьому Р. Алексі визнає, що в реальному житті претензія правильності ніде повністю не виконується, проте «вона піднімається так само необхідно в праві, як і претензія на істину в науці» [1, с. 36].

На нашу думку, теза Р. Алексі про необхідність ідеального виміру права корисно розглядати і в аспекті концепту легітимності, який не вичерпується фактичною визнаністю певного правопорядку, а завжди передбачає потенційну претензію бути визнаним правильним та справедливим на добрих підставах, які здатні забезпечити суспільний консенсус та мотивувати підкорення. Концепт легітимності також заснований на критеріях правильності, а саме формальної або процедурної правильності, які можна обґрунтувати в межах реального (фактичного) виміру права – авторитетних встановлень та сталої соціальної дієвості; а також на критеріях змістовної моральної правильності етичноповинного, підстави яких знаходяться в ціннісному ідеальному вимірі права. За словами Ю. Габермаса, легітимність це не просто факт визнання, а питання гідності визнання [2, с. 247], а отже є оціночним. Тож, система легітимуючих виправдань правопорядку містить як фактичні, так і ідеальні ціннісні підстави.

На нашу думку, теоретичне значення тези Р. Алексі про наявність в структурі права також ідеального виміру полягає в обґрунтуванні претензії правильності права, що не вичерпується фактичними підставами, а додатково вимагає відповідності ідеальним, передусім, моральним критеріям. Теза про ідеальний вимір права вмонтовується в систему аргументів недостатності позитивістської методології, доводить, що корисність певної фактичної моделі поведінки або фактичного порядку не робить з них зразку морально-етичної правильності, що сьогодні, наприклад, виявляється у зв'язку із юридичною претензією РФ на окуповані нею території України на підставі «реалій, що склалися». Як бачимо, теза Р. Алексі про необхідність ідеального виміру права дає таким претензіям чітку відповідь, що за відсутності балансу між фактичним і повинним (морально правильним) легітимність юридичних рішень та дій буде принаймні спірною, якщо не нікчемною.

Практичне значення тези Р. Алексі ми бачимо в ціннісних орієнтирах критичного ставлення до реальних форм права та за необхідності їх корекції або зміни в наближенні до морально-етичних ідеалів.

Список використаних джерел:

1. Алексі Р. Ідеальний вимір права. Філософія права і загальна теорія права. № 2. 2020. С.35-65.
2. Габермас Ю. До реконструкції історичного матеріалізму. Київ. Дух і Літера. 2014. 320 с.